

Arjan de Haan: How the Aid Industry Works: An Introduction to International Development.

1st ed. Sterling: Kumarian Press, 2009, 237 stran, ISBN 978-1-56549-287-5.

Jelikož u nás existuje jen velmi málo česky psaných knih, které by se podrobněji věnovaly tématu zahraniční rozvojové spolupráce, jsou čeští čtenáři a čtenářky téměř výhradně odkázáni na literaturu zahraniční provenience. Jednu z nich představuje i odborná publikace Arjana de Haana *How the Aid Industry Works*, kterou v roce 2009 vydalo nakladatelství Kumarian Press. Cílem této knihy je představit vývoj a charakteristiku rozmanitých praktik rozvojové spolupráce. S ohledem na jejich nesmírnou diverzitu je však podle autora knihy nemožné zodpovědět otázku, *zda* rozvojová pomoc funguje, jako se o to pokouší například Roger C. Riddell ve své knize *Does Foreign Aid Really Work?* (Riddell, 2007). Kniha tedy na tento typ otázky rezignuje a místo toho se pokouší poskytnout odpověď na to, *jak* pomoc funguje.

Zárukou kvalitního a odborného zpracování je erudice a bohaté zkušenosti autora Arjana de Haana, jenž se v oblasti rozvojové pomoci dlouhodobě profiluje. V minulosti vedl například Výzkumné centrum zabývající se chudobou na Univerzitě v Sussexu, kde se soustředil na monitoring a analýzu chudoby, stejně jako na koncepty sociální politiky, ochrany a exkluze. Jasný otisk na publikaci zanechává i jeho působení na britském Ministerstvu pro mezinárodní rozvoj – nejprve v roli poradce sociálního rozvoje v londýnském sídle ministerstva, později jako poradce a koordinátora programů zahraniční rozvojové spolupráce britské vlády v Indii a v Číně. Od dubna 2009 Arjan de Haan vyučuje na Institutu sociálních studií v Haagu a k jeho stávajícím výzkumným zájmům patří role migrace v mezinárodním rozvoji a trhy práce, a to zejména v jižní Asii. Z jeho dalších knih je možné jmenovat například *Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies* (Haan, 2007). Jako spoluautor se podílel například na knihách *Narratives of Chinese Economic Reforms: How Does China Cross the River?* (Zhang – Shenggen – Haan /eds./, 2010) či *Inclusive States: Social Policy and Structural Inequalities* (Dani – Haan /eds./, 2008).

Již samotný název recenzované knihy odkazuje na skutečnost, díky níž se podle jejího autora tato studie vymyká běžné knižní produkci. Arjan de Haan pojímá totiž rozvojovou pomoc jako „průmysl“, tedy jako odvětví hospodářské aktivity. Zhodnocení, zda se mu skutečně podařilo předložit inovativní a průlomový pohled na zahraniční rozvojovou spolupráci, je uvedeno v závěru této recenze. Publikace představuje různé způsoby, jimiž je pomoc poskytována, chápána a hodnocena, přičemž neustále vede diskuzi i s ostatními odborníky v oboru, jakými jsou například Paul Collier, John Degenbol-Martinussen, Poul Engberg-Pedersen, Stephen Browne, William Easterly, Abhijit Banerjee, Craig Burnside či David Dollar.

Čtenář či čtenářka se hned na prvních řádcích pozastaví nad skutečností, že autor navzdory současnému trendu úmyslně preferuje termín rozvojová *pomoc* před *spoluprací*. Arjan de Haan svou volbu zdůvodňuje tím, že v reálu stále jednoznačně převládá hierarchický a nerovnocenný vztah mezi příjemci a poskytovateli pomoci. Pouhá změna rétoriky podle něj změnu praxe nepřinese, a jelikož termín *pomoc* vyjadřuje dominantní paternalistický přístup v rozvojových praktikách přesněji než pojem *spolupráce*, používá jej důsledně v průběhu celé své práce. Velmi důležitý je i fakt, že autor pod rozvojovou pomoc řadí rovněž humanitární pomoc, která je podle jeho názoru (ač činí pouze 10 % celkové pomoci) jedním z nejviditelnějších aspektů rozvojového průmyslu (Haan, 2009, s. 26).

Čtivě a srozumitelně napsaný text doplňuje řada tabulek s ilustrativními příklady a s případovými studiemi. Každá kapitola je ukončena závěrečným shrnutím, které však u třetí

kapitoly z nepochopitelných důvodů schází. Na konci jednotlivých kapitol jsou navíc uvedeny odkazy na doplňující literaturu, a to jak na zdroje akademického rázu, tak například na materiály rozvojových agentur. Publikace se skládá z devíti logicky členěných kapitol.

První kapitola *de facto* nahrazuje úvod a vedle objasnění struktury knihy v ní autor přibližuje rozdílné pohledy na distribuci rozvojové pomoci. Shrnuje přitom argumenty prolínající se diskuzemi o zahraniční rozvojové pomoci (Měl by se objem pomoci zvýšit nebo snížit? Je způsob, jímž je pomoc poskytována, významnější než její objem? Jsou zahraniční, obchodní a migrační politika důležitější než rozvojová pomoc?) a zamýšlí se nad tím, proč se odpovídi na tyto otázky od sebe často tak diametrálně odlišují. Důvod vidí zejména v různých cílech, záměrech a motivech pro poskytování pomoci, v nestejných evaluačních standardech a v různých ideologických východiscích aktérů.

Druhá kapitola, v níž se autor věnuje definici rozvojového průmyslu a základní terminologie, je ze své podstaty výrazně deskriptivní. Arjan de Haan definuje základní typy rozvojové pomoci, její složení a rozdíl mezi granty a půjčkami. Dále rozlišuje čtyři základní kategorie donorů, a sice bilaterální rozvojové agentury, multilaterální donory, nevládní neziskové organizace a soukromé charitativní organizace typu *Bill & Melinda Gates Foundation*, jež představují nejnovější kategorii a jejichž roční rozpočet předčí rozpočty tradičních donorů, jakými jsou Velká Británie či Kanada (*Haan, 2009, s. 55*). U následující pasáže věnující se příjemcům pomoci poněkud zarazí skutečnost, že ačkoliv autor přiznává, že skupina příjemců je ještě rozličnější než skupina dárců (*Haan, 2009, s. 57*), zabývá se jimi na nepoměrně menším prostoru; zatímco skupině donorů je vyčleněno devatenáct stran, o příjemcích pojednávají pouze necelé dvě strany.

Třetí kapitola, představující vývoj rozvojových teorií, je pojata nejteoretičtěji. V jednotlivých podkapitolách se věnuje 50.–90. létům minulého století; neopomíjí ani změny a nový akcent na bezpečnostní rozměr rozvojové pomoci po 11. září 2001 a způsoby, jimiž rozvojová pomoc reaguje na nové podněty v podobě rostoucí pozornosti vůči mezinárodní migraci či klimatickým změnám. Za obzvlášť poutavou považují část věnující se rozvojovým studiím, které se od počátku sedmdesátých let 20. století profilují jako samostatná akademická disciplína se silně interdisciplinárním zaměřením a které podle autorova názoru v současnosti čelí dvěma výzvám. Tou první je skutečnost, že v důsledku zaměření rozvojových studií na praxi dárcovských zemí jim dominují akademické instituce a think-tanky ze Severu. Druhou výzvu představuje soudobá tendence stavět odstranění chudoby naruveně rozvoji.

Předmětem v pořadí čtvrté kapitoly je analýza rozvojových projektů. Autor se nejprve zabývá konkrétními příklady projektového přístupu, jakými jsou technická spolupráce, projekty zaměřené na infrastrukturu, integrovaný vývoj venkova (*Integrated Rural Development*), projekty trvale udržitelného živobytí (*Sustainable Livelihoods*), mikrofinance a sociální fondy (poskytované zejména Světovou bankou). Snaže se o zachování nestranného postoje, Arjan de Haan analyzuje jednak jejich silné stránky (navzdory všeobecnému posunu k sektorovému principu vyhovují potřebě donora „předvést“ své výsledky, poskytují dostatečný prostor pro flexibilitu, umožňují reagovat na poptávku a skýtají potenciál pro inovace) a jednak jejich slabé stránky, které jsou předmětem kritiky od 70.–80. let minulého století (představují velkou zátěž pro vlády přijímacích zemí závislých na promoci, narušují lokální vlastnictví, jsou mnohdy izolované a jen málo přispívají k širším vládním strategiím, častokrát nejsou dlouhodobě udržitelné a v některých případech dokonce podřívají vládní politiku). Autor však velmi správně podotýká, že se zmíněnými problémy se samozřejmě nepotýkají veškeré projekty a že řadu problémů postupně odstraňují novější generace rozvojových projektů (*Haan, 2009, s. 108*). Arjan de Haan se dále zmiňuje i o známém paradoxu projektů, kdy je pravděpodobnější, že uspějí spíše v zemích se schopnými vládami než v politicky méně stabilních zemích, které je však potřebují nejvíce (*Haan, 2009, s. 108–109*). Stručně je v kapitole načrtnuto i téma projektového managementu; nicméně v případě, kdy v rozsahu jednoho odstavce autor objasňuje princip ma-

tice logického rámce (*LogFrame*), citelně chybí – s ohledem na potenciálního nezasvěceného čtenáře či čtenářku – jeho grafické znázornění.

Pátá kapitola pojednává o rozvojových programech a reformách, které se od osmdesátých let minulého století vyvíjejí jako nový nástroj rozvojového průmyslu a na rozdíl od projektů se soustředí na širší administrativní a politické systémy v partnerských zemích. Nosný je uvedený postřeh, že ačkoli je tento přístup obecně považován za úspěšný, v praxi se potýká s mnohými problémy (pokrok je například někdy extrémně pomalý, donoři oba přístupy často propojují). Pozitivně hodnotím skutečnost, že se autor věnuje programům strukturálních úprav (*structural adjustment*), jež vzbuzují v oblasti zahraniční rozvojové spolupráce značné kontroverze a diskuze. Vedle definice a charakteristiky autor uvádí i hlavní body jejich kritiky a vysvětluje dva aspekty, které s programovým přístupem úzce souvisejí, a sice otázku podmíněnosti a důraz na dobré vládnutí (*good governance*).

Šestá kapitola analyzuje vlastnictví rozvojových projektů a programů (tzv. systém tažený poptávkou ze strany příjemce), na něž je kladen akcent od konce devadesátých let minulého století. Přehledně jsou zde rozebrány výhody, nevýhody a kontroverzní body přístupů Světové banky, Organizace spojených národů a Evropské unie (EU). Závěrem této kapitoly autor konstatuje, že ani tyto přístupy nezměnily vztahy mezi donory a příjemci tak, jak se zpočátku očekávalo, neboť i nadále je systém do značné míry tažen nabídkou poskytovatelů (*Haan, 2009, s. 148*). Autor se v této kapitole zabývá i koordinací dárců, mimo jiné i *Pařížskou deklarací* o efektivnosti pomoci, přijatou v březnu 2005.

Jako velmi zajímavou hodnotím sedmou kapitolu, zamýšlející se nad „chudými příbuznými“ rozvoje (životním prostředím, participací, lidskými právy a problematikou genderu), jež ilustrují komplexnost, která je pro rozvojovou spolupráci typická. Arjan de Haan se tyto čtyři důležité aspekty fungování rozvojového průmyslu nepokouší podrobně popsat, ale spíše je zasadit do kontextu širších rozvojových diskuzí a zhodnotit, zda (a proč) se jim podařilo získat ústřední roli v průmyslu rozvojové pomoci. Neopomíná se zmínit ani o výzvách, které se s integrací těchto principů do rozvojové praxe pojí. Kapitola ukazuje, že zájem o tato témata pravidelně přichází ve vlnách, přičemž současným příkladem náhle zvýšeného zájmu je podle autorova názoru životní prostředí.

V osmé kapitole autor přibližuje kvalitativní a kvantitativní evaluační techniky, praktiky a principy. U jednotlivých evaluačních technik se zmiňuje o indikátorech, na nichž se zakládají, o jejich přednostech a slabínách, a dokonce i o jejich nezamýšlených dopadech a výstupech. Obzvláštní pozornost by měla být věnována zejména pasážím o tom, proč je – s ohledem na různorodost jejich cílů, motivací, perspektiv, forem, podob a strategií – tolik obtížné určit, zda rozvojová pomoc funguje či nikoli, a jak je možné, že to, co jeden aktér považuje za úspěch, může být pro druhého selháním.

Závěrečná kapitola poutavě pojednává o výzvách, které rozvojový průmysl čekají ve 21. století. Autor zde reaguje na dilemata v podobě zvyšujícího se počtu nových donorů, rozporu mezi potřebami rozvojových zemí a jejich kapacitami, rolí politiky v rozvoji či otázky, zda se pomoc stane irelevantní v souvislosti s rostoucím akcentem na obchodní, bezpečnostní a migrační politiku.

Stěžejní přínos recenzované publikace spatřuji v její snaze o maximální možnou neutralitu a objektivitu. Autor prezentuje rozvojové praktiky z různých hledisek a ve většině případů se snaží předložit argumenty pro a proti (viz například polemika o objemu poskytované rozvojové spolupráce). Oceňuji, že kniha spíše zachycuje vzájemné souvislosti a napomáhá čtenářům a čtenářkám zformovat si svůj vlastní názor. Kniha tak není ani optimistickou obhajobou, ani pesimistickou kritikou rozvojové pomoci, což je v oblasti, v níž se až příliš často vyskytují jednostranně pojaté práce, osvěžující.

Čtenář či čtenářka bezesporu ocení řadu zkušeností z reálných rozvojových projektů a programů, jimiž autor ilustruje popisované praktiky. Široký teritoriální záběr patří ke kládům této publikace; objevují se v ní příklady jak ze Spojených států amerických a z člen-

ských států Evropské unie, tak i z nastupujících dárcovských zemí (*tzv. emerging donor countries*). Zároveň jí však lze vytknout, že většina příkladů pochází z Číny a z Indie, a to na úkor jiných nastupujících donorů (například Ruska či Brazílie). Vzhledem k profesní orientaci Arjana de Haana jde ovšem o pochopitelný výběr. Je až na škodu, že se autor daným tématům nevěnuje podrobněji; jednotlivé kapitoly jsou poměrně stručné a rozsah knihy dovoluje některé aspekty rozvojové pomoci pouze povrchně načrtnout (viz například management projektů /Haan, 2009, s. 43–44/).

Arjan de Haan v úvodu deklaruje, že kniha nabízí inovativní pohled na rozvojovou pomoc jako na „byznys“, a tak zaplňuje pomyslnou díru na literárním trhu, v jehož rámci se publikací o rozvojové pomoci jako celku nabízí celá řada, avšak knih o rozvojovém průmyslu nikoli. Troufám si však tvrdit, že tato studie z řady podobně koncipovaných textů nikterak výrazně nevybočuje. Nejde o novátorskou ani průkopnickou práci; její přidaná hodnota spočívá v tom, že na rozvojovou problematiku nahlíží komplexně a vyváženě.

Závěrem lze konstatovat, že tato publikace je vhodná jak pro vysokoškolské studenty a studentky, tak i pro zainteresovanou veřejnost. Ačkoliv autor tvrdí, že je určena také lidem působícím v rozvojové praxi (například projektovým manažerům, logistikům či administrátorům), dovoluji si namítnout, že této kategorii osob informace bezprostředně použitelné v jejich činnosti nepřináší. I přes některé drobné výtky lze tuto zdařilou publikaci, bohatou na empirická data a nabízející četné podněty k zamyšlení, doporučit každému, kdo chce získat hlubší vhled do velmi širokého tématu zahraniční rozvojové spolupráce.

Monika Brusenbauch Meislová

Literatura

- Dani, Anis A. – Haan, Arjan de (eds., 2008): *Inclusive States: Social Policy and Structural Inequalities*. Washington: World Bank, 2008.
- Haan, Arjan de (2007): *Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.
- Riddell, Roger C. (2007): *Does Foreign Aid Really Work?* Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Zhang, Xiaobo – Shenggen, Fan – Haan, Arjan de (eds., 2010): *Narratives of Chinese Economic Reforms: How Does China Cross the River?* New Jersey: World Scientific Pub Co Inc, 2010.